

Deze geoloog dook in het archief van W.F. Hermans. ‘Letterkundigen hebben in zijn werk veel gemist’

JavaScript must be enabled to use this feature.

Salomon Kroonenberg
Beeld Jildiz Kaptein

Vulkanen, rotsformaties, meteorieten: geoloog Salomon Kroonenberg kijkt naar de rol van de aardwetenschappen in het oeuvre van W.F. Hermans. Die mysterieuze pingo's in *Nooit meer slapen*? 'Dat zijn ijsblaren'.

"Letterkundigen graven graag naar diepere lagen in romans, maar soms heb je daarbij een geoloog nodig." Hij is 'erg trots' op dat zinnetje uit zijn nieuwe boek, zegt geoloog Salomon Kroonenberg thuis in zijn werkkamer. Het is humor, uiteraard: geologen graven doorgaans in de grond, niet in romans. Maar als je het oeuvre van Willem Frederik Hermans, zelf geoloog, beter wilt begrijpen, kan een beetje specialistische kennis geen kwaad.

Hermans' werk zit vol met verwijzingen naar de aardwetenschappen. Gek genoeg hebben letterkundigen daar tot dusver nauwelijks oog voor gehad, zegt Kroonenberg. "Er zijn ongelooflijk veel mensen die boeken, artikelen en recensies over Hermans hebben geschreven. Er zijn ook een hoop letterkundigen op hem gepromoveerd. Maar de rol

van de aardwetenschappen in zijn werk laten ze steeds liggen. Daar hebben ze geen antennes voor.”

Als vakgenoot en bovendien assistent bij dezelfde hoogleraar als Hermans, alleen dan vijfentwintig jaar later, heeft Kroonenberg die antennes wel. Vandaar zijn nieuwe boek: *De aarde volgens W.F. Hermans, de schrijver als geoloog*. “Ik heb het gevoel dat ik echt iets nieuws te pakken heb”, zegt hij. “Niemand heeft eerder op deze manier naar Hermans’ werk gekeken, terwijl dat – tot mijn eigen verbazing – veel moois oplevert.”

Salomon Kroonenberg (1947) is geoloog. Tot zijn pensioen in 2009 was hij hoogleraar toegepaste geologie aan de TU Delft. Hij werkt nog steeds als bijzonder hoogleraar geologie aan de Anton de Kom Universiteit van Suriname. Naast columns schreef hij populair-wetenschappelijke boeken, waaronder *De menselijke maat: de aarde over tienduizend jaar*, bekroond met de Eurekaprijs voor beste non-fictieboek. Omdat hij in dat werk de invloed van de mens op het klimaat relateert, wordt hij soms weggezet als klimaatscepticus.

In een ander boek, *Waarom de hel naar zwavel stinkt*, laat hij zien dat veel mythologische verhalen gebaseerd zijn op concrete geologische verschijnselen.

Bij zijn research kreeg Kroonenberg toegang tot het Hermans-archief, normaal gesproken gesloten. Het archief bevat onder meer een grote hoeveelheid privéfoto’s, ook van de talloze geologische excursies die Hermans maakte. Kroonenberg legt die foto’s naast fragmenten uit de romans. Zo zie je hoe Hermans voor zijn literaire werk put uit reisjes naar Lapland, de Etna, enzovoort.

Zelfs schijnbaar verzonnen passages uit zijn romans blijken soms concreet geïnspireerd door een geologische werkelijkheid. Dat geldt vooral voor zijn surrealistische boeken, waar het grote publiek zich altijd weinig raad mee heeft geweten. In zijn laatste roman, *Ruisend gruis* (1995), laat Hermans een poedervulkaan tot uitbarsting komen. De hoofdpersoon, een hoogleraar mineralogie, boort thuis in zijn woning in Groningen nietsvermoedend een gaatje in een muur en ziet dan plotseling een niet-aflatende stroom poeder uit het gat komen, helaas met dodelijke afloop.

Het opstuivende poeder is as uit de zogeheten Röt-laag, op twee kilometer diepte, vertelt Hermans in de roman. Als leek kun je moeilijk inschatten hoe realistisch zoiets is. Kroonenberg kan dat wel.

Het is grotendeels fantasie, legt hij uit, vermengd met reële elementen. Diep in de Groningse bodem zit inderdaad een Röt-laag, alleen bevat die geen as, maar zout, gips en klei. De poedervulkaan heeft Hermans daarentegen compleet uit zijn duim gezogen; die dingen bestaan helemaal niet. Het zou wel kunnen dat de schrijver zich heeft laten inspireren door moddervulkanen, suggereert Kroonenberg. Die bestaan echt en hebben net zo'n verwoestend effect als de poedervulkaan uit de roman.

Somber en cynisch mensbeeld

Kroonenberg geeft in zijn boek een hoop geologische achtergrondinformatie. Hij legt ook vaktermen uit die Hermans terloops in zijn romans gebruikt. Wat zijn die mysterieuze *pingo's* die de schrijver zonder verdere duiding opvoert in zijn beroemde roman *Nooit meer slapen* (1966)? Dat zijn ijsblaren, verheldert Kroonenberg. In een educatieve tekening – een van de vele – laat hij zien hoe zulke blaren ontstaan en hoe ze het landschap blijvend veranderen. Er gaat een wereld voor de lezer open.

De aardwetenschappen hebben volgens Kroonenberg ook invloed gehad op Hermans' mensbeeld, dat somber en cynisch was. De schrijver vond de mens maar een zwak, nietig wezen dat zijn eigen belang danig overschatte en dat op onherbergzame plekken geen schijn van kans zou maken. Geologisch gezien komen wij ook pas net kijken, terwijl de wereld minstens 3 miljard jaar zonder ons heeft bestaan.

Voor Kroonenberg is de conclusie helder: "Hermans noemt zichzelf 'door en door nihilist', maar zijn visie op de aarde is die van een geoloog, van iemand die denkt op een heel grote tijdschaal."

Waarom heeft u dit boek geschreven?

"In de eerste plaats omdat ik er ontzettend veel zin in had. Mijn bedoeling was om de volstrekt gescheiden werelden van de geologie en de literatuur met elkaar te verbinden. Ik wilde Hermans toelichten

voor romanlezers. Aan literatoren wilde ik bovendien een spiegel voorhouden en laten zien wat ze in Hermans' romans allemaal hebben gemist.

"Daarnaast heb ik het boek ook geschreven voor vakgenoten. Ik wilde Hermans recht doen vanuit zijn oude vakgebied, waarin hij tot 1973 werkzaam is geweest. Er is vrij veel follow-up geweest op zijn promotie-onderzoek naar het landschap en de bodem in de Luxemburgse Ardennen. Die lijn wilde ik doortrekken, al wordt het voor de lezer die alleen in de romans geïnteresseerd is dan misschien even wat technisch."

Letterkundigen hebben veel gemist in Hermans' werk, zegt u. Kunt u voorbeelden geven?

"Veel van Hermans' associaties en beeldspraken zijn gebaseerd op dingen die hij ooit in het echt heeft gezien. Als je leest 'de koepels van het Casino glanzen als molybdeen in het regenachtige licht', dan kun je denken: goh, mooi woord, molybdeen. Maar wat is molybdeen eigenlijk? Hoe ziet het eruit? In mijn boek toon ik een foto: het is zilverkleurig, vandaar die glans waar Hermans over schrijft.

"Heel leuk vind ik ook wat Hermans doet met sommige namen, zoals Dumortier. In *Onder professoren* voert hij de bestaande schrijfster en criminologe Andreas Burnier op als Evariste Dumortier. Waar komt die schuilnaam vandaan? Van het mineraal dumortieriet, dat is vernoemd naar de Franse paleontoloog Eugène Dumortier. Zulk soort kennis hebben letterkundigen niet, terwijl het toch heel interessant is om te weten wat Hermans' bronnen waren.

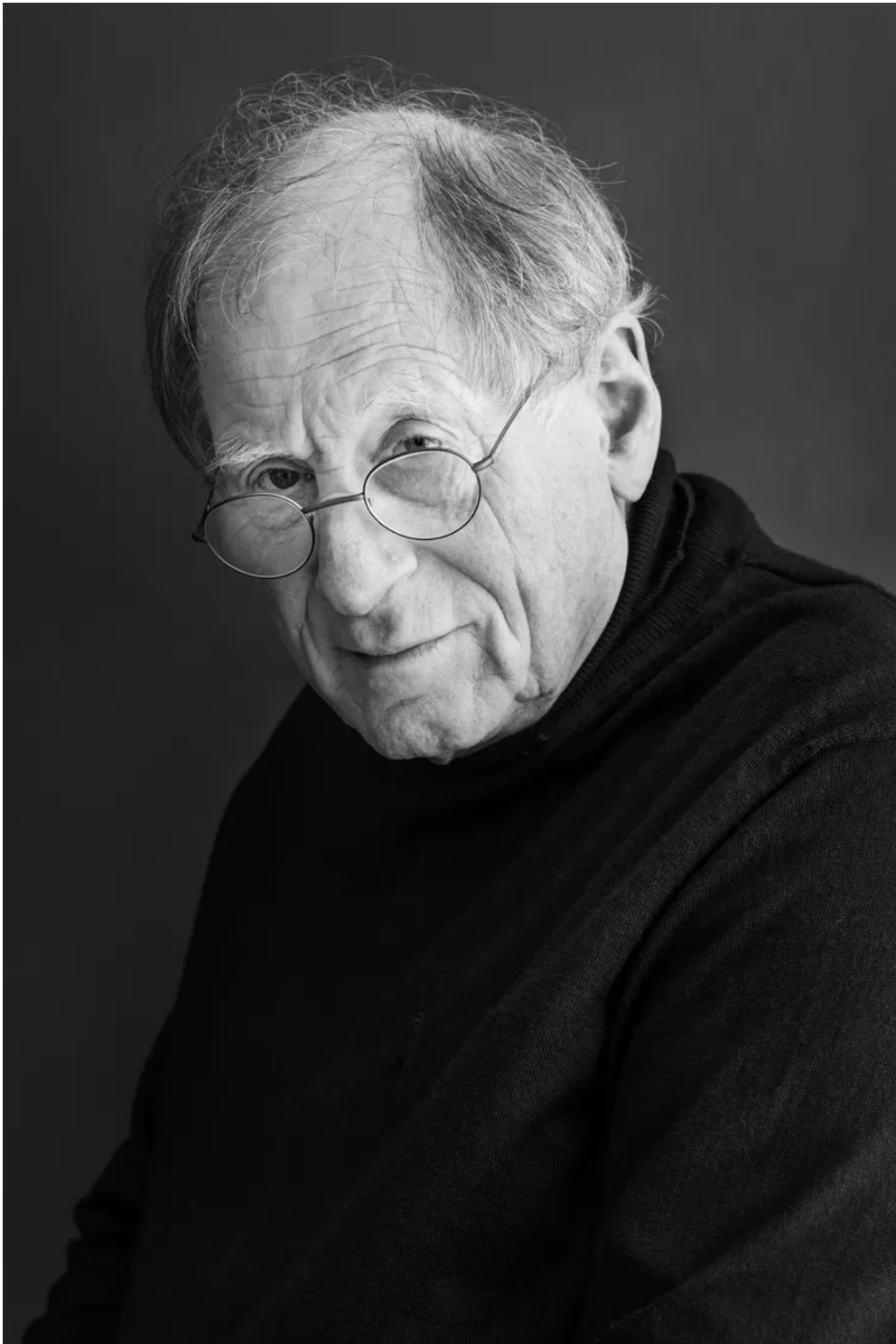
"Letterkundigen hoeven zich niet gepikeerd te voelen over mijn kritiek. Ik hoop juist dat ze mijn boek zien als een verrijking, als verdieping."

Wat was de meest verbazingwekkende vondst bij uw onderzoek voor dit boek?

"Een van de mooiste ontdekkingen vind ik nog steeds dat er vlak boven Hermans' werkkamer op de Groningse universiteit, in het museum, al heel lang een meteoriet uit Lapland blijkt te liggen. Dat is interessant, want in *Nooit meer slapen* krijgt Alfred Issendorf, een jonge promovendus in de geologie, de opdracht om in Lapland naar

ingeslagen meteorieten te zoeken. Hermans presenteert die reis in de roman als een bizar idee, een volstrekt kansloze missie, terwijl onder deskundigen toen al wel bekend was dat er in Lapland wel degelijk meteorieten konden liggen.

“Het probleem was alleen: zodra Hermans dat laatste zou opschrijven, zou de bodem onder zijn verhaal wegvallen. Alfreds missie moest een zoektocht blijven naar iets onvindbaars, naar een soort Heilige Graal. Mijn vraag blijft: heeft Hermans ooit geweten dat er al die tijd zo’n ding vlak boven zijn eigen hoofd lag?”

Bent u een bewonderaar van Hermans' werk?

"Als niet-literator probeer ik me verre te houden van een literair oordeel, maar sommige dingen vind ik geniaal geschreven. Neem zijn beschrijving van de druipsteengrot in *Onder professoren*. Hermans gebruikt daar heel verrassende beeldspraken, die ik in mijn boek citeer. Hij heeft het over 'dikke draperieën van witte kalksteen', over 'verkalkte aders van een seniele reus' en over 'gordijnen van draderig slijm, afhankelijk van het kraakbenen verhemelte in de mondholte van een draak'. Hij vergelijkt de ingang van de grot ook met 'de muil van een enorm monster, vol tanden waar vergif uit droop'. Dat vind ik fenomenaal.

"Wat ik ook prachtig vind, is de geweldige opmerkingsgave die Hermans bezit. Hij kijkt goed en laat je dingen zien waar je nog niet eerder bij stil had gestaan. In die zin ben ik een bewonderaar, ja.

"Maar ik ben geen vereerder. Mijn boek moest geen hagiografie worden. Ik ga ook uitgebreid in op Erosie, een leerboek dat Hermans ontzettend slordig en nonchalant heeft geschreven. Dat deed echt afbreuk aan zijn reputatie."

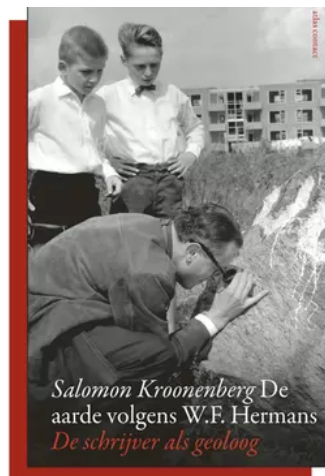
U geldt als een klimaatscepticus, als een dwarsdenker. Voelt u zich in die zin verwant met Hermans, die ook geregeld tegen de stroom in bewoog?

"Dat kun je wel zo zeggen, ja. Die verwantschap is er zeker. We delen in elk geval het perspectief van de geoloog die over miljarden jaren kijkt. We beseffen allebei hoeveel er in tijd vóór de mens is gebeurd.

"Ik word vaak klimaatscepticus genoemd. Zelf zeg ik liever: klimaatrelativist. Als je weet hoe oud de aarde is en hoe sterk de temperatuur vroeger al schommelde, dan ga je de invloed van de mens vanzelf relativeren. Ik denk niet dat Hermans ook een klimaatrelativist zou zijn geweest. Daarvoor was hij te bezorgd over de schade die de mens aanricht, bijvoorbeeld in de vorm van bodemerosie en mateloze bevolkingsgroei. Maar Hermans heeft wel heel mooi geschreven over de nietigheid van de mens."

Kroonenberg wijst op een passage uit *Het sadistische universum*. In deze essaybundel uit 1964 minimaliseert Hermans de plaats van de mens te midden van de meedogenloze oerkrachten van de aardbol. Je kunt het een hardvochtig fragment noemen, maar er gaat toch ook een zekere troost van uit. Het zijn in elk geval passende slotwoorden van de meester zelf:

‘Hier wordt het duidelijk wat onze planeet in werkelijkheid is: een grote steen, inwendig rein, hard, en helder, van buiten wat vuil, slijmerig en versleten. Uit dat vuil, dat slijtagemateriaal, dat slijpsel, achtergelaten door de verwerking van ijs, sneeuw, regen en wind, is alles voortgekomen: de microben, de planten, de dieren en de mens. Soms veegt de natuur deze steen ergens een beetje schoon. Zij blaast erop, spuwt erop, krabt eraan, klopt ertegen of houdt er een lucifer bij. De kranten spreken dan over natuurrampen: tornado’s, watersnoden, lawines, bosbranden, vulkanische uitbarstingen en aardbevingen. Er wordt gejammerd, maar eigenlijk is er niets gebeurd: de steen zelf blijft onaangetast.’

Salomon Kroonenberg

De aarde volgens W.F. Hermans, de schrijver als geoloog

Atlas Contact; 272 blz. € 29,99